

I MORALENS NAVN – LABOUR OG DET BRITISKE IMPERIUM

Af Simon Ankjærgaard

Det britiske Labour-parti førte officielt en politik, der var kritisk overfor det britiske imperium, men fremtrædende socialister i og omkring partiet var i tale og handling lige så imperialistiske som deres politiske modstandere blandt De Konservative.¹

Louis Francis Albert Victor Nicholas George Mountbatten – bedre kendt som legendariske Lord Mountbatten – blev den sidste britiske statholder i Indien. Han blev udnævnt den 2. februar 1947 og allerede seks måneder senere, den 14. og 15. august, havde han æren af – på vegne af den britiske regering – at underskrive de to erklæringer, der delte det britiske imperiums juvel i to uafhængige nationer; det overvejende hinduistiske Indien og det overvejende muslimske Pakistan. De to uafhængighedserklæringer blev et halvt år efter fulgt op af lignende erklæringer i Burma og på Sri Lanka. To årtier senere var det britiske imperium, som det havde taget 300 år at opbygge, stort set opløst.²

Lord Mountbatten var kendt for at nære sympati for det britiske arbejderparti Labour, hvilket kan være med til at forklare udnævnelsen af ham, der fandt sted, mens Labour med premierminister Clement Attlee i spidsen sad tungt på magten i London – for første gang i partiets historie som en flertalsregering. Labour havde siden sin dannelse omkring århundredeskiftet officielt haft en kritisk tilgang til den britiske imperie- og kolonipolitik. Denne politik var blevet klarest udtrykt i 1942 med det frihedsbrev til de oversøiske kolonier, der var blevet vedtaget på Labours årlige kongres. Det var det mest radikale partipolitiske angreb på den britiske imperialisme siden liberalisterne i 1700- og 1800-tallet havde kritiseret den for at være en urentabel forretning og i strid med oplysningstidens moral. Kolonibegrebet skulle ophæves, stod der at læse i brevet, og i stedet for kolonier, skulle der oprettes stater med de samme rettigheder som de såkaldte *Dominions*, selvstyre-staterne indenfor det britiske imperium, der talte lande som Canada, Australien og New Zealand. Slutteligt blev det udlagt som et ufravigeligt krav, at der skulle etableres demokratiske regeringer i samtlige britiske besiddelser verden over.³

Tre år senere, i juli 1945, vandt Labour det britiske parlamentsvalg stort, og fem år senere

I tiden efter 1. verdenskrig nåede det britiske imperium et historisk maksimum. Det håndhævede nu sin suverænitæt over næsten 400 millioner mennesker og strakte sig over fem kontinenter og syv verdenshave. Men det knagede i fugerne. (Illustration: Wikimedia Commons)

satte Lord Mountbatten så de skelsættende signaturer, der gav inderne og pakistanerne deres uafhængighed. Det er derfor nærliggende at se den reformistisk-kritiske imperiepolitik som en rød tråd fra Labours fødsel over frihedsbrev og flertalsregering til opløsningen af hovedparten af det britiske imperium i Asien. Et nærstudie af udmeldinger fra en bred vifte af de mest fremtrædende britiske socialister viser imidlertid, at partiets imperiepolitik i praksis var mere reformistisk end kritisk – og i hvert fald langt mere imperialistisk end anti-imperialistisk. De toneangivende Labourpolitikere var nemlig lige så indlejret i og præget af den imperialistiske tanke med dens racistiske undertoner, som deres politiske modstandere hos blandt andet De Konservative. Pan-Afrikanisten George Padmore fra Trinidad skød ikke ved siden af, da han i 1944, to år efter frihedsbrevet, skrev i det marxistiske tidsskrift *Left*, at der eksisterede en uheldig, men stærk alliance mellem imperialismen og den britiske Labour-bevægelse, herunder fagforeningerne. “Enhver arbejderklasse-organisation, der fungerer i et højtudviklet kapitali-

stisk samfund som det britiske med et verdensomspændende imperium, er – enten man vil det eller ej – påvirket af det imperialistiske miljø”.⁴

Ser man bort fra Padmores ideologiske ærinde, der naturligvis er en marxistisk og pan-afrikanistisk kritik af det socialistiske, ja vel ret beset *socialdemokratiske* Labour, er hans pointe helt central. For briterne var imperialismen i århundreder, og særligt fra slutningen af 1800-tallet, efter kapløbet om Afrika, den altdominerende ramme for forståelsen af verden udenfor De Britiske Øer. For briterne var det britiske imperium, og dermed den britiske kolonialisme og imperialism, en integreret del af den kollektive forståelse og erindring. Imperiet var dét tankegods hos briterne, som mentalitetshistorikeren Jacques Le Goff har kaldt “det upersonlige i et individs tankeverden”,⁵ og som gjorde imperiet så allestedsnærværende og altomfavnende, at det blev betragtet som den naturligeste tilstand i verden.⁶ Det var et tankegods, der blev delt af socialister og konservative, adelige og avis-sælgere, dem fra London og dem fra Liver-

pool. Og dét var et tankegods, der i høj grad var forbundet med opfattelsen af en særlig britisk moral, der styrede briternes færden i verden. I oplevelsen af at have en bestemt identitet – i dette tilfælde en *britisk* identitet – ligger også en forestilling om, at det *man* – som brite – er og *gør*, er moralsk rigtigt eller i hvert fald som minimum moralsk forsvarligt. Til den nationale identitetsopfattelse hører altså opfattelsen af at agere efter et særligt moralsk kodeks, der adskiller dem, der lever efter det, fra dem, der ikke *gør*. For briterne var denne moral blandt andet bygget op om opfattelsen af at have en helt særlig rolle på den internationale scene. En rolle, der ikke gav mening uden imperiet. Heller ikke for flere fremtrædende britiske socialister med rødder i Labour og det indflydelsesrige Fabian Selskab, der blev dannet i 1884 og som Labour senere voksede ud af. Det gjaldt blandt andet højprofilerede politikere som Clement Attlee, vicepremierminister under 2. verdenskrig og premierminister 1945-1951, samt hans udenrigsminister, Ernest Bevin, og koloniministeren fra 1946-1950, Arthur Creech Jones, der tidligere havde været medstifter af Fabian Selskabets *Colonial Bureau*. Det gjaldt Labour-politikere som James Henry Thomas, der blandt andet i 1924 var Labours *Secretary of State for The Colonies*, samt Malcolm MacDonald, der 1935-1938 var både *Secretary of State for the Colonies* og *Secretary of State for Dominion Affairs* og som 1963-1964 tillige var briternes generalguvernør i Kenya. Det gjaldt socialistiske lederskikkelser som Arabella Susan Lawrence, der udover at være en af Labours mest fremtrædende kvindelige politikere også var formand for partiet 1929-1930, Harold Laski, der var én af Labours chefideologer og partiets formand 1945-1946, Philip Noel-Baker, der efter mange år som parlamentsmedlem for Labour blev partiets formand i 1946, samt Charles Roden Buxton, der fungerede som en af Labours fremmeste rådgivere indenfor udenrigs- og kolonipolitik. Det gjaldt også toneangivende og dagsordensættende socialistiske kommentatorer som Rita Hinden, der var socialistisk

journalist med speciale i kolonipolitik, og Leonard Woolf, der var kendt som socialistisk imperiekritiker, forfatter og ægtemand til forfatterinden Virginia Woolf.

Med afsæt i den måde, hvorpå disse fremtrædende Labourmedlemmer og socialister talte om det britiske imperium, samt de politikker, de førte, tegner der sig et billede af et socialistisk/socialdemokratisk parti, der på den ene side skulle føre en officiel kritisk imperiepolitik, men som på den anden havde svært ved at forestille sig en verden uden britisk dominans og derfor på helt centrale områder – i både tale og handling – var med til at holde liv i imperiet, indtil presset fra kolonierne, omverdenen og, i noget mindre omfang, vælgerne endegyldigt punkterede forestillingen om et *Britannia*, der beherskede verdenshavene og dermed verden.

Indenrigspolitik i en mellemlidende tid; konsensus længe leve

Tiden efter 1. verdenskrig markerede det endelige skifte i britisk politik fra et konservativt-liberalt topartisystem til et konservativt-Labour ditto. Labour blev allerede under krigen – og for første gang siden sin stiftelse – indlemmet i et politisk samarbejde med De Konservative og De Liberale. Samarbejdet ophørte i 1922, hvor De Konservative som landets største parti brød 17 års liberal regeringsledelse. Nedturen var total for de ellers magtforvante liberale; Labour var nu arbejderklassens foretrukne og dermed landets største oppositionsparti. Det blev belønnet i 1924, hvor partiet kom til magten for første gang, om end det var med en skrøbelig mindretalsregering, der allerede samme år tabte stort til De Konservative. Ved valget i 1929 generobrede Labour magten med endnu en mindretalsregering. Regeringen blev i 1931 – stadig under Labours ledelse og med Ramsay MacDonald som premierminister – til en samlingsregering som reaktion på den globale økonomiske krise. Først i 1935 måtte Ramsay MacDonald slippe tømmerne og lade den kon-

servative Stanley Baldwin overtage nøglerne til Downing Street 10.⁷

Trods de skiftende regeringer, var mellemkrigstidens britiske politik i høj grad præget af konsensus mellem de toneangivende partier. Landet formåede at forblive et demokrati trods radikaliseringen af politikken andre steder i Europa, og det skyldes ikke mindst, at Labour bedrev en pragmatisk, ikke-revolutionær socialisme, der i højere grad var i familie med den skandinaviske socialdemokratisme end med de central- og østeuropæiske leninister og marxister, hvilket holdt de mest ekstreme venstreorienterede udenfor indflydelse. På samme tid drog De Konservative nytte af et politisk miljø, der stadig på dette tidspunkt var domineret af en traditionel, aristokratisk klasse – og de isolerede dermed højreorienterede bevægelser som *British Union of Fascists* fra den toneangivende og beslutningsdygtige politiske arena. At både Labour og De Konservative på denne måde vendte sig mod hinanden – og dermed de radikale kræfter ryggen – betød, at den britiske politik modstod det pres, der i lande som Sovjetunionen, Tyskland og Italien førte til totalitærens sejr på demokratiets bekostning. Det gav næring til en helt central myte i den kollektive britiske erindring – delt af såvel socialister som konservative; myten om briternes stærke loyalitet overfor det parlamentariske system. Myten trak tråde helt tilbage til 1800-tallet, hvor britiske politikere betonedede gradvise og flydende forandringer af samfundet, så man ikke forfaldt til de revolutionære tendenser, der havde præget politikken på den anden side af Den Engelske Kanal. Myten tegnede et billede af den altid demokratiske brite og understøttede forestillingen om, at dét at være brite, var noget helt særligt.⁸

Efter afslutningen af 1. verdenskrig var der da også noget helt særligt ved at være brite – bosat i det pulserende hjerte af et imperium, som solen aldrig gik ned over. Det var et imperium, der håndhævede sin suverænitet over næsten 400 millioner mennesker og som strakte sig over fem kontinenter og syv have. Det var uden sidestykke det største imperium,

verden nogensinde havde set, men det var også et imperium, der knagede i fugerne.⁹

Koloniseret eller civiliseret? – rangordningen af mennesket

Fredsforhandlingerne i Frankrig efter den udmarvende krig mellem 1914-18 gjorde rent faktisk det historisk store britiske imperium 13 millioner mennesker og adskillige tusinde kvadratkilometer større. Briterne havde fået overdraget Irak, Transjordan, Palæstina og dele af Cameroun og Togoland som mandatteritorier, mens Vest-Samoa blev givet til New Zealand og Ny Guinea til Australien. Nauru blev givet til New Zealand, Australien og Storbritannien i fællesskab. I den nye imperiale verdensorden fik selv besiddelser nu besiddelser.¹⁰

Men krigen havde været en dyr affære, og det var begyndt at værke flere steder på de europæiske imperiers kroppe. Udover den økonomiske byrde, der blandt andet havde tvunget briterne til at optage et uhørt stort lån på fire milliarder dollars hos den tidligere koloni USA, havde de fire års krig kostet millioner af faldne og sårede. Oven i dette havde hele fire imperier måtte lade livet; det tyske, det russiske, det østrig-ungarske og det ottomanske. Krigen havde med andre ord vist, at store imperier ikke var udødelige fænomener. De havde faktisk, for første gang for alvor, vist sig som ret så dødelige. Det betød blandt andet, at der efter krigen, både blandt de koloniserede og de koloniserende, blev stillet spørgsmålstegn ved forestillingen om den moralske overlegenhed, der havde været drivkraften i den europæiske imperialisme. Der blev med andre ord rokket ved hele det grundlag, der gennem historien havde legitimeret den vestlige ageren på kontinenter fjernt fra Europa.¹¹

En tredjedel af de britiske soldater under 1. verdenskrig var blevet hentet i de britiske besiddelser – blandt andet 1,3 millioner indere – og i lighed med lidelsesfællerne blandt de franske kolonisoldater, lagde de efter krigen pres på deres imperiale magthavere for sociale og politiske reformer. De havde været i ilden

Clement Attlee var den ubestridte sejrherre efter parlamentsvalget i juli 1945. Det var i hans regeringstid, at opløsningen af det britiske imperium i Asien tog sin begyndelse. Hans koloniminister, Arthur Creech Jones, manede dog til besindighed hvad angik tildelingen af uafhængighed til kolonierne i Afrika. (Foto: Wikimedia Commons)

for imperiet. Havde kæmpet og blødt ved siden af den hvide mand, som de var blevet opdraget til at se som herre, men som havde vist sig at kunne bløde, græde og dø akkurat som dem selv. De politiske bevægelser i kolonier fik fornyet opbakning. Flere af dem havde klare nationalistiske målsætninger – andre igen betonedede det kolonialistiske skæbnefællesskab. Det gjaldt blandt andet pan-afrikanisten George Padmore.¹²

Fremtrædende socialister i og omkring Labour så farerne ved den fornyede politiske og sociale vækkelse i kolonierne. Nøglen var mere selvstyre og mere velfærd, lød reaktionen. I 1929, på et tidspunkt hvor en Labour-mindrepartsregering var ved magten i Storbritannien, var partiets imperiepolitik funderet i en “fast

overbevisning om, at alle besiddelser under den britiske krone så tidligt som muligt skal blive selvstyrende stater”.¹³ To år senere blev det i partiets årbog slået fast, at den britiske velfærd skulle komme alle til gode, især de svageste, og at der i kolonierne skulle arbejdes for lighed mellem alle – uanset race, hudfarve og køn.¹⁴ Partiets Lord Oliver kortlagde farerne ved ikke at gennemføre sociale og økonomiske reformer i kolonierne, da han i 1938 kritiserede den britiske politik i Caribien med et argument om, at dårlige sociale forhold og økonomiske trængsler var et betragte som bomber under det politiske system – ikke bare i kolonierne, men i hele imperiet.¹⁵

Nøglen til en dybere forståelse af den socialistiske imperiepolitik – og hvorfor den på centrale områder var dybt indlejret i den britiske imperialisme – ligger ikke kun i løfterne til kolonierne om øget selvstyre og velfærd, men i høj grad i dét, der blev taget for givet, og den måde, der blev talt om de koloniserede. Lord Oliver frygtede de dårlige sociale forhold i Caribien, fordi de kunne true det politiske system og dermed underminere det britiske imperium som sådan. De kummerlige forhold var “bomber” – ikke en drivkraft, der kunne arbejdes videre med frem mod afskaffelsen af kolonialismen og dermed imperiet. På samme måde var partiets “faste overbevisning” om, at alle britiske besiddelser skulle blive selvstyrende koblet på formuleringen “så tidligt som muligt”. Selvstyre var ikke noget, der uden videre kunne gives til alle de britiske besiddelser. Nogle var, som den tidligere Labour-formand Arabella Susan Lawrence skrev i 1936, mere “modne til selvstyre” end andre. De mere primitive – dem, der endnu ikke var klar til selvstyre – skulle have en “beskytter og en formynder”.¹⁶ At det også var officiel Labour-politik fremgår af partiets årbog for 1931: “Hvor de indfødte endnu ikke er klar til selvstyre, skal direkte imperial kontrol over de indfødte fastholdes fuldt ud”.¹⁷ Hos de britiske socialister eksisterede der altså en opfattelse af, at dét, at være britisk var noget særligt og noget kvalitativt forskelligt fra ‘de andre’ og ‘det andet’. Der fandt

med andre ord en rangordning af imperiets subjekter sted. En rangordning, der med racistisk toning placerede briterne på et højere menneskeligt stadie end “de indfødte”.¹⁸

Rangordningen skal læses ind i den flertydighed, der prægede det enorme britiske imperium i tiden mellem de to verdenskrige. Der var en klar forskel på den begrænsede magt, som man fra britisk side havde over selvstyre-stater som Australien, New Zealand, Sydafrika og Canada, og så den mere direkte, formynderiske magt, der blev praktiseret i især de afrikanske og mellemamerikanske kolonier. Selvstyre-staterne blev opfattet og omtalt som broderlande tæt knyttet til den britiske trone – en slags angelsaksisk alliance indenfor rammerne af *Commonwealth*.¹⁹ Kolonierne blev derimod set som husende tilbagestående folk, der ikke på samme måde som de selvstyrende stater kunne overlades til sig selv.²⁰ Nærlæser man officielle politiske og ideologiske udmeldinger fra fremtrædende britiske socialister i og omkring Labour og Fabian Selskabet, pibler det således frem med citater, der understøttede forestillingen om en kvalitativ forskel mellem borgerne i selvstyre-staterne og undersåtterne i kolonierne. Sidstnævnte omtales flere steder som “tilbagestående” og “svage”. Tag Charles Roden Buxtons beskrivelse af østafrikanerne fra 1932: “De er barnlige; de er ubeskyttede; de er ude af stand til at tale deres egen sag; de er ivrige efter civilisationen, som vi kan give dem”.²¹ Eller Philip Noel-Bakers eksotiske fremstilling fra 1938 af “de svagere folkefærd, der kæmper sig frem mod civilisationen i de tilbagestående kontinenters dunkle skove”.²²

Grundtanken hos både Charles Roden Buxton og Philip Noel-Baker – og deres ligesindede – var imidlertid, at der var håb for disse tilbagestående folkefærd. Deres svaghed og barnlighed til trods.

Den civiliserende mission og det moralske spørgsmål

Et af de konkrete resultater af Labours mindretalsregering fra 1929-1931 var etableringen

af en *Colonial Films Committee*, hvis eksplícitte formål var at promovere britiske film i kolonierne – vel at mærke kun film af en sådan standard, at de havde en uddannende effekt på den indfødte race, som det hed i formålsparagraffen.²³ Det er i sig selv ingen revolutionerende pointe, at imperier ser sig selv som havende moralske og civiliserende forpligtelser i de områder, der er blevet dem underlagt. Disse forpligtelser har op gennem historien været et kerneargument i legitimeringen af imperialistisk politik og fremfærd. Siden delingen af Afrika ved konferencen i Berlin i 1885, havde disse forpligtelser i en britisk optik været rammet ind af myten om *the white mans burden* – den hvide mands byrde. På den anden side af kanalen – i Frankrig – hed søstermyten *la mission civilisatrice*.²⁴

Præmissen for myten var, at de indfødte ikke var en tabt sag. De kunne civiliseres. Den opfattelse var fremherskende hos de britiske magthavere – både dem i den konservative og socialistiske lejr. Begge steder blev der trukket på forestillingen om den gode, protestantiske etik og moral, der havde præget den britiske imperialisme siden Victoria-tiden og som var et opgør med den udnyttende og udbytten imperialisme, som briterne tidligere havde praktiseret, blandt andet da de med sørøveri, der var både autoriseret og sponsoreret af tronen, ville have del i de enorme ressourcer, som spanierne sejlede hjem fra deres eventyr i Mellem- og Sydamerika. Pointen i civilisationsmyten var, at briterne nu praktiserede en moralsk og kvalitativ bedre imperialisme, der havde som formål at udvikle – ikke udnytte – kolonierne og de koloniserede. De indfødte var måske nok tilbagestående og overtroiske – “svage” og “barnlige” – men det var muligt, at spore dem ind på civilisationens vej, hvis man fik tiden og råderummet. Derfor skulle den nye britiske imperialisme ikke længere kun importere briter, men også britisk kultur. Og det var ikke udelukkende et spørgsmål om at gøre de koloniserede kristne, men om at gøre dem britiske – eller som minimum europæiske.²⁵

Formålsparagraffen for *Colonial Films*

Committee er ét eksempel på, at forestillingen om et *britificerings-projekt* i kolonierne også havde et liv i de socialistiske kredse. Et andet er argumentet fra James Henry Thomas, koloniminister i Labour-regeringen 1929-1931, om at de tilbagestående kolonier i især Afrika på sigt skulle opereres efter de samme parlamentariske og administrative systemer som Storbritannien.²⁶ Et tredje er Charles Roden Buxtons argument fra 1935 om at den civilisation, der ville vokse frem i Afrika “naturligvis vil have nogle specielle afrikanske karakteristika, men grundlæggende vil være europæisk og kristen”.²⁷

Det var en argumentation, som socialister og konservative kunne give hinanden hånds-lag på. De var grundlæggende enige om, at det britiske imperium måtte bestå, om ikke andet, så af moralske grunde for civiliseringen af de indfødtes skyld. De var dog ikke nødvendigvis enige om, hvordan imperiet skulle forvaltes. På ét centralt punkt adskilte Labour-politikernes retorik sig nemlig fra De Konservatives; kolonierne – i første omgang mandat-territorierne, som Storbritannien fik overdraget efter 1. verdenskrig – blev opfattet og fremført som et *internationalt*, moralsk problem. Dette var en klar afstandtagen til den konservative forståelse af briternes formynder-skab over kolonierne i især Afrika, som meget mere snævert og nationalistisk betone-de *briternes* moralske ansvar og som udeluk-ke international indblanding.²⁸

Helt i tråd med opfattelsen af briternes civi-liserende forpligtelser, fremlagde socialisterne den nye internationalt funderede imperialisme som en moralsk bedre imperialisme, hvor bri-terne kunne agere de lysende forbilleder. La-bour-politikeren D. Graham Pole, der var medlem af *British Committee on Indian Affa-irs*, skrev således begejstret i 1934, at det ikke længere var bajonetten, men imperiets “good-will”, der skulle være styrende. Phillip Noel-baker fulgte fire år senere trop ved at tale om “gavmildhed” og “menneskelighed”, som de parametre, de moderne imperier, og hér tæn-kes især på det britiske, skulle måles efter.²⁹

En vigtig brik i den argumentation var Fol-

keforbundet, der efter århundredets første sto-re krig var blevet etableret for at garantere verdens sikkerhed. Socialister som blandt an-det Charles Roden Buxton, Malcolm MacDo-nald, Arabella Susan Lawrence og Philip Noel-Baker plæderede vedholdende for en ud-bygning af forbundets mandatsystem, så den nationalegoistiske imperialisme kunne ryddes endeligt af vejen til fordel for et omfattende internationalt formynder-skab, der byggede på international lov og ret. Kun således, lød argu-mentationen, kunne velfærden og fremskridtet sikres for verdens mange tilbagestående kolo-niserede folkefærd. Og kun således var det muligt for verdens få eksisterende imperier at bevise, at de i sandhed var *trustees*, tilsynsværger, for deres kolonier. Det ville samtidig betyde et farvel til disse imperiers evindelige rivalisering, hvilket naturligvis også måtte be-tyde, mente socialisterne, at det eksisterende mandatsystem skulle udvides til ikke kun at omfatte de territorier, der var blevet omfordelt efter 1. Verdenskrig (som Cameroun og Togo-land), men også de europæiske imperiers an-dre kolonier. Undtagelserne var, naturligvis, de selvstyrende *Dominions*. Dem kunne der ikke på hverken det administrative eller politi-ske plan interveneres i.³⁰

Svagheden i socialisternes opbakning til Folkeforbundets hensigtserklæring om at være en international sikkerhedsgarant var imidler-tid, at det internationale samfund var hastigt på vej mod endnu en stor katastrofe. Ingen af medlemsstaterne – og der blev færre og færre – havde lyst til at frigive de militære midler, der skulle give forbundet magt, som det havde agt, og da tyskerne, italienerne og japanerne i den sidste halvdel af 1930’erne for alvor satte turbo på deres aggressive fremfærd, var det ikke Folkeforbundet, verden vendte sig imod. Det var de to nye sværvægttere på den globale scene, USA og Sovjetunionen, og to af de gamle imperier, det britiske og det franske. For de unge mænd i kolonierne betød det, at uniformerne skulle findes frem igen og våbne-ner atter pudses.

Den nødvendige krig og den demokratiske brite

Da briterne endelig trak en streg i sandet og erklærede Tyskland krig i 1939, var der atter officiel og massiv opbakning til London fra alle afkroge af imperiet. I alt fem millioner kolonisoldater trak i uniform for at bekæmpe Aksemagterne, så der var en god portion sandhed i mottoet for *Empire Day* i 1941; "Én konge, ét flag, én flåde, ét imperium".³¹

Krigsudbruddet kom efter en periode præget af økonomisk og politisk uro i Europa. Idéen om den liberalistiske frihandelsøkonomi var falmet gevaldigt efter 1920'ernes og 1930'ernes omfattende og omvæltende kriser. Samtidig havde demokratiet som politisk system tabt dramatisk terræn til fordel for forskellige former for totalitarisme svingende fra Sovjetunionens kommunisme over tyskernes nationalsocialisme til italienernes fascisme. I briternes selvforståelse spillede de i den periode en særrolle i det europæiske teater. Økonomisk var landet kommet igennem Depressionen med skindet på næsen, blandt andet takket være muligheden for at hente ressourcer hjem fra det historisk store oversøiske imperium. Politisk havde briternes parlamentarisme og demokrati overlevet både krige og kriser, og landet var i efteråret 1941 kun ét af i alt fem demokratier i Europa. Det gav afgørende næring til den nationale myte om den demokratiske brite, der nu havde kastet sig ud i en liv-eller-død kamp for demokratiets overlevelse – en myte, der i høj grad kom til at præge fortolkningen af og fortællingen om briternes indsats i 2. verdenskrig. I myten blev krigen konstrueret som det nødvendige moralske opgør mellem det gode og det onde, mellem friheden og despotien, mellem demokratiet og diktaturet. Med britten i en hovedrolle som symbolet på det gode, moralske, demokratiske og altopofrende menneske. Det var en helt anden myte end den om fortabt ungdom og menneskelig katastrofe, der var vokset ud af 1. verdenskrigs skyttegrave.³²

Også socialisterne var aktive i konstruktionen af denne myte, om end med en ideologisk toning, der ikke kun fremhævede vigtigheden

af demokratiets endelige sejr, men også af socialismens ditto. Harold Laski, en af Labours fremmeste ideologer, udlagde teksten i 1940, da han anmærkede, at et nederlag til De Allierede ville være meget mere end et nederlag; det ville være et kæmpe tilbageslag for arbejdere verden over. Han bakkede op om briternes krigsførelse, ikke for kapitalismens, konservatismens eller imperialismens skyld, men fordi det var en ren og skær nødvendighed for at undgå en fascistisk sejr, der for altid ville slukke socialismens ild i verden. Det var ikke et spørgsmål om at støtte krigen på bekostning af den tyske arbejder, men om at befri den tyske arbejder fra diktaturets åg. Fire år senere, da De Allieredes krigsmaskine for alvor tromlede den rigtige vej, benyttede forfatteren og imperiekritikeren Leonard Woolf sig af den samme logik, da han opsummerede, at Labours støtte til krigen havde været med til at sikre demokratiets sejr over totalitarismen – og at partiet dermed havde været med til at sikre et fremtidigt broderskab af socialistiske folk.³³

Uanset hvilken ideologisk motivation, der drev dem, strømmede millioner af koloniserede det britiske imperium til undsætning. Det skulle få afgørende betydning for tiden efter krigen. Da det sidste skud var løsnet og de sidste kapitulationspapirer underskrevet, skulle det nemlig vise sig svært for britten både at være imperialist og demokrat.

Det nationale projekt og gælden til kolonierne

At den britiske parlamentarisme havde overlevet både krise og krig skyldtes især konsensuspolitikken, der blandt andet havde været en afgørende drivkraft i den samlingsregering, som den konservative Winston S. Churchill ledte fra maj 1940. Han havde håbet, at borgfreden kunne holde helt frem til den endelige sejr over japanerne, men Labour så muligheder og fremtvang et sommervalg den 26. juli 1945. Det blev en ubetinget succes. Med erobringen af 393 pladser i det britiske underhus, var sejren total for Labour. De Konservative

Både premierminister Clement Attlee (t.h.) og hans udenrigsminister Ernest Bevin (t.v.) betone-
de i tiden efter 2. verdenskrig vigtigheden af et
internationalt formynderskab over de euro-
pæiske kolonier. (Foto: Wikimedia Commons)

sad på 231 pladser, De Liberale på sølle 12. Valgsejren kom i kølvandet på seks års opslidende krig, og med 450.000 ødelagte boliger – langt størstedelen af disse var totalt ubeboelige – lå store dele af de større britiske byer i ruiner. Det samme gjorde den britiske økonomi; 25 % af den nationale formue var i bogstaveligste forstand gået op i røg, og landet havde stiftet verdens største gæld. Trods den folkelige opbakning, der var blevet den konservative premierminister Winston S. Churchill til del under de værste krigsår, havde vælgerne tilsyneladende ikke længere fidus til den konservative politik. Tilliden til at Churchill kunne føre dem til sejr over Aksemagterne blev afløst af en større tillid til at Labour kunne belønne deres krav om social velfærd og bedre boliger. Valgsejren var på alle måder en gylden mulighed for Labour, der for alvor piloterede den britiske velfærdsstat, blandt andet med vedtagelsen af to helt centrale velfærdslove i 1946, *National Insurance Act* og *National Health Service*, og med en øget statslig kontrol med økonomien.³⁴

Blev kontrollen strammet om den nationale økonomi, gled den til gengæld London af hænde, hvad angik de fjernere egne af imperiet. Dette skyldtes flere faktorer. For det første

var der de mange britiske kolonisoldater, der havde haft en stor andel i De Allieredes samlede sejr. Som et spejlbillede af tiden efter 1. verdenskrig blev de britiske kolonier atter præget af hjemvendte soldater, der havde kæmpet og blødt i en krig, de ikke havde været med til at starte, men som de var blevet sat til at fuldende. Og kampen havde været for et demokratisk system, som de ikke selv nød godt af. Det gav vind i sejlene til de forskellige uafhængigheds- og nationalistbevægelser i kolonierne.³⁵

For det andet – og i forlængelse af ovenstående – herskede der i Storbritannien en følelse af, at briterne stod i moralsk gæld til de oversøiske besiddelser, der havde sendt og mistet soldater. Den nytiltrådte premierminister Clement Attlee formulerede det tydeligt, da han i *Labour Party Bulletin* i marts 1946, lidt over et halvt år efter japanernes kapitulation, skrev om Indien, at landet “to gange indenfor 25 år har spillet en stor rolle i besejringen af tyranniet. Det er ikke mærkværdigt, at landet i dag – som en nation af 400.000.000 borgere, der to gange har sendt sine sønner af sted for at dø i frihedens navn – kræver selv at få friheden til at afgøre sin egen skæbne”.³⁶ Når nu de koloniserede – i dette tilfælde inderne – havde kæmpet sig igennem to krige, var det mindste briterne kunne gøre, at tildele dem retten til at bestemme over deres egen skæbne.

Den stærke politiske mobilisering i kolonierne og briternes opfattelse af at stå i moralsk gæld til de koloniserede, forstærkede den massive svækkelse af den europæiske mand, der havde taget sin begyndelse under og efter 1. verdenskrig. I mellemkrigstiden overlevede den hvide mand kun med nød og næppe som ikon og faderfigur, i efterkrigstiden vaklede han på randen af det endelige kollaps. Akkurat som 1. verdenskrig, havde også 2. verdenskrig udstillet den europæiske civilisations sårbarhed. Den udstrålede ikke længere den overlegenhed, der historisk havde legitimeret et verdensherredømme. For briterne var følelsen af tabt overlegenhed især bundet op på traumatiske nederlag i Asien, særligt Sin-

gapores ydmygende fald den 15. februar 1942. I den kollektive, britiske erindring kom nederlaget til at markere skellet, hvor briterne gik fra overherrer til slaver. Som følge af krigshandlingerne i Asien endte mange britiske soldater i japanske fangelejre, hvor japanerne helt bevidst ydmygede dem, blandt andet ved at sætte dem til at udføre regulært slavarbejde. Det var ikke just det billede af den hvide mand, som man – især den hvide mand selv – var vant til at se. “Britons never, never shall be slaves”, klingede pludseligt meget hult.³⁷

Socialisterne i og omkring Labour noterede sig også tabet af britisk overlegenhed og stolthed. Da Fabian Selskabets *Colonial Bureau* i 1946 gennemførte en konference om imperiets fremtid, sagde Arthur Lewis, en af de britiske talere, at de indfødte i kolonierne havde mistet tilliden til briterne.³⁸ Senere gik en unavngiven vestindisk taler til mikrofonen og fortalte, at krigen havde vendt op og ned på det stramme hierarki mellem de hvide og de sorte: “Det har haft den effekt, at hele den psykologiske legitimering af det britiske formynderi er blevet vendt på hovedet”.³⁹ Samme år beskrev den socialistiske journalist og kommentator, Rita Hinden, hvordan asiaterne ikke længere accepterede, at være den hvide mands undersåtter, og hvordan afrikanerne nægtede at vende tilbage til deres primitive liv.⁴⁰ Året efter argumenterede socialisten L. Silberman for, at briternes missionerende idealisme var blevet effektivt punkteret af de to verdenskrige: “Det imperiale ideal, der udsprang af en stærk patriotisme og et ønske om at sprede civilisation, har tabt sin glans”.⁴¹

Glansen var ikke bare falmet – den var i tiden efter 2. verdenskrig i den grad blevet overstrålet af de to nye globale magtcentre; Washington og Moskva. Det jerntæppe, der efter krigen gled ned gennem Europa, var der allerede blevet smedet på under krigen. Under de store allierede konferencer i Teheran (1943) og Jalta (1945) kunne der således spores afgørende kløfter mellem Storbritannien og USA på den ene side og Sovjetunionen på den anden. Efterkrigstidens tætte parløb mel-

lem Storbritannien og USA fik en afgørende betydning for det britiske imperium, der på alle mulige måder var udmattet efter to verdenskrige. Der var stor mangel på boliger, fødevarer og brændsel, og industrien manglede råvarer, maskiner og reservedele for at få en sammenhængende produktion i gang. Selvom de imperietro politikere og kommentatorer så imperiet som den oplagte løsning på de økonomiske problemer, blev det ret hurtigt klart, at det var fra den anden side af Atlanten, at hjælpen skulle komme. I 1947 sagde Storbritannien således ja tak til Marshallhjælpen, der efterfølgende pumpede tre milliarder dollars ind i den britiske økonomi. Den økonomiske afhængighed af USA – koblet med en spirende kulturel fascination – betød, at briterne hurtigt måtte indordne sig den nye verdensorden, og den var ikke gunstig for imperialismen. Amerikanerne fremlagde teksten i utvetydige vendinger; de var ikke gået i krig for at bevare de europæiske imperier. Snarere tværtimod. Som den nye bærer af den vestlige verdens stafet, ville USA nu bestemme både kurs og fart. Den tid var slut, hvor USA lærte af Europa. Nu skulle det være omvendt.⁴²

Den tøvende socialist – og moralens endelige sejr

Når den britiske imperialist i tiden efter 2. verdenskrig kiggede sig selv i spejlet, så han kun skyggen af sig selv. Det lignede en ønskesituation for det officielt imperiekritiske Labour efter den store valgsejr i juli 1945 og frihedsbrevet tre år tidligere. Tonen blev da også skærpet hos flere socialistiske kommentatorer, blandt andet Rita Hinden, der på det tidspunkt var medlem af Fabian Selskabets *Colonial Bureau*. Hun erklærede i 1946, at så længe briterne havde kolonier, var det britiske system “i sin essens udemokratisk”.⁴³ Det var et frontalangreb på den fremherskende myte om den demokratiske brite.

Måske derfor blev der trukket i land og i langdrag hos de beslutningsdygtige socialistiske politikere. Arthur Creech Jones, nyudnævnt Labour-koloniminister og medstifter af

Fabian Selskabets *Colonial Bureau*, medgav i 1947 – på et tidspunkt, hvor Indien stod foran sin opsplitning og uafhængighed – at socialismen var anti-imperialistisk, men at det var svært at demontere et imperium, der havde eksisteret i hundredevis af år. Han understregede, at man som brite hverken måtte eller kunne løbe fra sit ansvar over for de britiske besiddelser verden over; der var tale om en “arv, der forpligter”, sagde han.⁴⁴ Nøjagtig samme logik om ikke at løbe fra sit moralske ansvar trak selv den notorisk imperiekritiske Leonard Woolf på, da han samme år skrev pamfletten “Foreign Policy – The Labour Party’s Dilemma”.⁴⁵ For både Arthur Creech Jones og Leonard Woolf – og mange af deres politiske åndsfæller – stod myten om den civiliserende brite, der har en moralsk rolle at spille i verden, stadig stærkt i forståelsesrammen.

Det var en myte, der stadig – også for socialisterne – lænede sig op af forestillingen om en menneskelig rangordning. Nogle britiske besiddelser var endnu så tilbagestående, at de ikke var klar til at styre sig selv. I Labours årbog for 1947 blev det slået fast, at partiets imperiepolitik stadig havde som ambition, at kolonierne på sigt skulle lede sig selv, men at det var et spørgsmål om timing. Gav man dem fri for tidlig, ville de måske falde i hænderne på andre imperiale magter. Her blev der naturligvis i første omgang tænkt på det sovjetiske imperium af lydstater.⁴⁶ Argumentationen genfinder man i samme periode hos fremtrædende debattører som Arthur Creech Jones, Leonard Woolf og Rita Hinden.⁴⁷

Akkurat som i mellemkrigstiden var denne opfattelse af en menneskelig rangordning, der placerede briterne øverst i hierarkiet, tæt forbundet med forestillingen om briternes civiliserende mission i de kolonier, der blev opfattet som mest tilbagestående. Og akkurat som i mellemkrigstiden var den civiliserende mission et spørgsmål om at uddanne og udvikle de tilbagestående efter et kristent og europæisk forbillede. Centralt for socialisterne var udbredelsen af koloniale velfærdssamfund. Det var en politik, der dels var i tråd med idéen

om den nationale rekonstruktion af selve Storbritannien, og dels lå i sin forlængelse af de omfattende udviklingslove, der blev vedtaget af det britiske parlament i 1940 og 1945. Med disse love forpligtede briterne sig til en politisk og økonomisk udvikling af kolonierne, og det blev i de socialistiske kredse opfattet som en banebrydende beslutning, der viste den sande moralske vej frem for det britiske imperium. Således skrev Rita Hinden begejstret i 1946, at briterne nu for første gang for alvor viste ansvarlighed overfor deres oversøiske besiddelser. Indtil da havde landet aldrig, med hendes ord, “anerkendt princippet om, at det selv skulle bruge store summer på planer om kolonial udvikling”.⁴⁸ I forlængelse heraf, blev det i partiets årbog for 1947 beskrevet, hvordan de to love havde medført “revolutionær forandring” i kolonierne; for første gang investerede London i sine kolonier uden at kræve noget i retur.⁴⁹

Lignende udviklingslove blev vedtaget i 1949, 1950 og 1959, men den fulde realisering af dem blev forhindret af briternes trængte økonomi og det mere og mere fremherskende og dagsordensættende fokus på opbygningen af det *britiske* velfærdssamfund.⁵⁰ Den politiske behandling og endelige vedtagelse af dem viser imidlertid, at der blev fokuseret på en omfattende og sammenhængende udvikling af de britiske besiddelser. Et argument, som socialisterne også fremførte i tiden efter 1. verdenskrig, blandt andet Lord Oliver med hans frygt for at de kummerlige forhold i de caribiske kolonier ville underminere hele det imperiale system. Og akkurat som i mellemkrigstiden, syntes den overordnede præmis for argumentationen at være, at imperiet skulle bestå. Spørgsmålet var i hvilken form.

På det punkt kopierede socialisterne også deres egen argumentation fra mellemkrigstiden, nemlig da de efter 2. verdenskrig betonedde etableringen af et mandatsystem indenfor det nystiftede FN, der virkede mere visionært og sammenhængende end den noget impotente forgænger, Folkeforbundet. Atter lå det indlejret i argumentationen, at der var visse kolonier, der (endnu) ikke var klar til at klare sig

Lord Mountbatten var kendt for at nære sympati for Labour og blev da også af Labour-premiereminister Clement Attlee udnævnt til britisk statsholder for Indien i februar 1947. Et halvt år senere, den 14. august, satte Mountbatten sin signatur på den erklæring, der gav Indien sin uafhængighed. Billedet hér er taget ti dage før under de sidste forhandlinger. (Foto: Lancaster University History Department's Website)

selv, hvorfor ansvaret for deres fremtid og velfærd af centrale Labour-politikere som premierminister Clement Attlee, udenrigsminister Ernest Bevin og koloniminister Arthur Creech Jones blev fremført som et *internationalt* moralsk problem.⁵¹ Argumentet var en videreudvikling af mellemkrigstidens idé om en international tilsynsværgemodel og dermed idéen om en form for internationalt formynderskab over kolonierne. Igen er det moralske argument helt centralt. Flere af de socialistiske politikere og debattører beskriver i tiden efter 2. verdenskrig, hvordan Storbritannien i den nye verdensorden, hvor landet jo ikke længere havde store økonomiske og militære muskler at spille med, kunne blive garanten for den gode moral. Ifølge Arthur Creech Jones og Rita Hinden havde historien om det

britiske imperium netop bevist, at briterne var meget bevidste om deres "medmenneskelige bevidsthed", og at de med tiden havde lært, at herske i de koloniseredes interesser.⁵² Slut var de tider, hvor metropolen London både var dommer og jury overfor kolonierne, og hvor kolonierne og de koloniserede blot blev betragtet som brikker i et større spil, som der kunne flyttes rundt med efter forogdtbefindende. Også Clement Attlee og Leonard Woolf udtrykte en tro på en ny moralsk og internationalt funderet imperialism.⁵³

For de mange, der stadig kæmpede for det britiske imperium – socialister eller konservative – var en ny, human imperialism, *ikke* den fulde og omgående opløsning af imperiet, det eneste valg. Denne humane imperialism var ikke kun en afstandtagen til tidligere tiders britisk imperialism, der blev opfattet som udnyttende og udbytende, men også en klar afstandtagen til den aggressive og militærbaserede imperialism, som de nu detroniserede totalitære stater havde ført før og under 2. verdenskrig. Krigen havde vist, hvad racisme i sin mest radikale form kunne føre til. De kornede filmoptagelser fra kz-lejrene havde brændt sig ind på briternes nethinder; muselmænd i sribede dragter, bunker af lig foran en bulldozer, krematoriernes skorstene – overmenneskeideologien sat i industrialismens system. Men en ny international imperialism virkede kun i teorien, i praksis var det for sent. Bolden rullede for alvor, og for briterne blev Indiens og Pakistans uafhængighed i 1947 startskuddet til tyve år, hvor imperiet smuldrede som sand mellem deres fingre.

Slutspil

Lord Mountbattens underskrift på Indiens uafhængighed i *Viceroy's House* i New Delhi, var første skub til den række af dominobrikker, der over de næste årtier væltede overalt i det store britiske imperium. Presset fra de koloniserede, der nu krævede at blive behandlet som ligeværdige, fra de to nye stormagter, Sovjetunionen og USA, der ikke var gået i krig for at bevare de europæiske imperier samt – i

mindre målestok – fra de britiske vælgere, der satte rekonstruktionen af Storbritannien højere end afstivningen af imperiet, havde vist sig at være for stort for imperiet. Fra midten af 1950'erne og frem til midten af 1960'erne fik hovedparten af de britiske kolonier i Afrika deres uafhængighed, og det skete med sådan en fart, at den britiske premierminister Harold Macmillan i 1960 i Sydafrika refererede til begivenhederne som en "forandringens vind", der blæste henover det afrikanske kontinent.

I kølvandet på denne vind måtte briterne vænne sig til at have en anden rolle i verden. Selvom en opløsning af kolonibegrebet officielt – i hvert fald siden frihedsbrevet i 1942 – havde været Labour-politik, sad flere centrale socialistiske aktører formentlig tilbage med en mærkelig fornemmelse i nationalfølelsen. De havde godt nok taget afstand fra fortidens udbytende og udnyttende imperialism, men havde alligevel ikke forestillet sig en verden uden et britisk imperium i en eller anden form. Det var et frontalangreb på myten om briterne som bærer af en helt særlig moral og med en helt særlig forpligtelse til at civilisere de uciviliserede dele af verden – til at oplyse de uoplyste folkefærd, der levede i de asiatiske, afrikanske og mellemamerikanske kolonier. Folkefærd, som centrale socialister ikke lagde skjul på var på et lavere udviklingstrin end briterne selv.

I virkeligheden var myten om den civiliserende brite kollideret med myten om den demokratiske brite. Begge havde rod i briternes velvoksede opfattelse af at være moralske forbilleder for verden, men det var i tiden efter 2. verdenskrig blevet endegyldigt umuligt at være civiliserende imperialist og stout demokrat på samme tid. Selvom de toneangivende politikere, inklusiv højtplacerede Labour-politikere som koloniminister Arthur Creech Jones, slog sig i tøjret og manede til besindighed, stod udfaldet ikke til diskussion: Imperialisten var passé, og i stedet skulle en ny fortælling om briterne skabes – igen med hjælp fra både højre og venstre side af det britiske parlament. Det blev til fortællingen om briterne

som demokraten, der med oprejst pande og som bevis på det moralske, britiske imperiums endegyldige sejr lod sine kolonier få deres uafhængighed.

Noter

1. Artiklen bygger på semesterprojektet *I Civilisations Navn – Britisk imperialism og socialistisk imperiepolitik før, under og efter 2. verdenskrig*, der blev skrevet af artiklens forfatter på Historie-studiet på Roskilde Universitetscenter i 2003 og som er tilgængeligt på Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv.
2. Anjorin, A.O. i A. Fajana & A. O. Anjorin (red.), *From Colony to Sovereign State – An Introduction to the History of West Africa since 1890*, Middlesex 1979, s. 167, Eric Hobsbawm, *Age of Extremes – The Short Twentieth Century 1914-1991*, London 1995, kap. 7 og 12, Jeremy Black, *Modern British History since 1900*, London 2000, kap. 13 og 14, Niall Ferguson, *Empire – How Britain made the Modern World*, London 2003, s. 348, 355.
3. Knud Larsen, *Afrikas afkolonisering*, København 1969, s. 24-26.
4. George Padmore, *Left*, No. 92, juni 1944 – *min oversættelse, s.a.*
5. Jacques Le Goff i Tønnes Bekker-Nielsen et al, *Gads Historieleksikon*, København 2001, s. 417.
6. Niall Ferguson, *Empire – How Britain made the Modern World*, London 2003, s. xvi.
7. Jeremy Black, *Modern British History since 1900*, London 2000, s. 310-311.
8. Erling Bjøl, *Vor tids kulturhistorie*, bind 2, *De onde år*, København 1978, s. 235, 298, Jeremy Black, *Modern British History since 1900*, London 2000, s. 178, 189-191, 195-197, Simon J. Potter i Steven Ellis (red.), *Empires and States in European Perspective*, Pisa 2002, s. 125, Lennart Berntson et al, *Europa 1800-2000*, Roskilde 2003, s. 122-12, 128.
9. Niall Ferguson, *Empire – How Britain made the Modern World*, London 2003, s. 310-311.
10. Jeremy Black, *Modern British History since 1900*, London 2000, s. 284-292, Robert Colls, *Identity of England*, Oxford 2002, s. 3-4, Niall Ferguson, *Empire – How Britain made the Modern World*, London 2003, s. 310-311.
11. Olama i A. Fajana & A. O. Anjorin (red.), *From Colony to Sovereign State – An Introduction to the History of West Africa since 1890*, Middlesex 1979, s. 60, Eric Hobsbawm, *Age of Extremes – The Short Twentieth Century 1914-1991*, London 1995, s. 210, Henrik Jensen, *Ofrets Århundrede*, København 1998,

- Nils Arne Sørensen i Tønnes Bekker-Nielsen et al., *Gads Historieleksikon*, København 2001, s. 644-648, Robert J. C. Young, *Postcolonialism: an historical introduction*, Oxford 2001, s. 31, Lennart Berntson et al., *Europa 1800-2000*, Roskilde 2003, kap. 12, Niall Ferguson, *Empire – How Britain made the Modern World*, London 2003, s. 298.
12. Olama i A. Fajana & A. O. Anjorin (red.), *From Colony to Sovereign State – An Introduction to the History of West Africa since 1890*, Middlesex 1979, s. 63, 126-130, John D. Hargreaves, *The End of Colonial Rule in West Africa – Essays in Contemporary History*, London 1979, s. 10-11, Robert J. C. Young, *Postcolonialism: an historical introduction*, Oxford 2001, s. 100, Niall Ferguson, *Empire – How Britain made the Modern World*, London 2003, s. 302. Der er uenighed i den akademiske litteratur om disse politiske bevægelseres reelle indflydelse på den senere afkolonisering. Fajana & Anjorin (red.) 1979 er helt klart af den overbevisning, at det netop var i kolonierne, at afkoloniseringsbølgen startede, mens eksempelvis Hargreaves 1979 og Ferguson 2003 er lidt mere nuancerede. Hargreaves argumenterer således for, at de koloniseredes fortællinger om martyrier og blodige kampe ikke står mål med de reelle hændelser i Asien og Afrika. Han hævder, at der var tale om en mere gnidningsfri bevægelse end de (af)koloniserede nationalister har proklameret.
13. I *Labour and the Nation*, iflg. Charles Roden Buxton, *East Africa: A Turning Point in History*, i *The Labour Magazine*, No. 7, Vol. VIII, London 1929, s. 311 – *min oversættelse, s.a.*, se også Charles Roden Buxton, *The Government's East African Policy*, i *The Labour Magazine*, No. 3, Vol. IX, 1930, s. 99, A. Susan Lawrence, *A Tour in the West Indies*, i *Labour – A Magazine for all Workers*, No. 9, Vol. III, London 1936, s. 223.
14. *Labour Party Yearbook 1931*, London 1931, s. 94-95, 213, se også Srinivasa Sastri, *The Problem of India*, i *The Labour Magazine*, No. 2, Vol. IX, London 1929, s. 52.
15. Lord Oliver i Labour Party, *Interim Report of the National Executive Committee – October, 1937 to July, 1938*, London 1938, s. 82, se også Charles Roden Buxton, *The Government's East African Policy*, i *The Labour Magazine*, No. 3, Vol. IX, 1930, s. 99, A. Susan Lawrence, *A Tour in the West Indies*, i *Labour – A Magazine for all Workers*, No. 10, Vol. III, London 1936, s. 241, Philip Noel-Baker, *Common Sense About Colonies*, London 1938, s. 12.
16. A. Susan Lawrence, *A Tour in the West Indies*, i *Labour – A Magazine for all Workers*, No. 9, Vol. III, London 1936, s. 223 – *min oversættelse, s.a.*
17. *Labour Party Yearbook 1931*, London 1931, s. 213 – *min oversættelse, s.a.*
18. Simon J. Potter i Steven Ellis (red.), *Empires and States in European Perspective*, Pisa 2002, s. 126.
19. Selvstyrestatus blev tildelt Canada så tidligt som i 1867, Australien fik det i 1901, New Zealand i 1907, Sydafrika i 1910 og Den Irske Fristat i 1921. *Commonwealth* er i høj grad et produkt af det opfattede angelsaksiske fællesskab mellem *The Dominions* og den britiske trone. Udgangspunktet var et partnerskab mellem Storbritannien og selvstyrestaterne, og betegnelsen *Commonwealth* blev brugt første gang i 1922. I 1931 blev det ved den såkaldte Westminster-statut afklaret, hvad principperne for fællesskabet var. Fællesskabet eksisterer den dag i dag, men det er blevet løsere og løsere, efterhånden som de nu meget selvstændige og suveræne stater forfølger egne økonomiske og internationale politikker. Jeremy Black, *Modern British History since 1900*, London 2000, s. 319, Robert Colls, *Identity of England*, Oxford 2002, s. 99-100, Niall Ferguson, *Empire – How Britain made the Modern World*, London 2003, s. 333, 354-355.
20. Terrence Ranger i Terrence Ranger & Olufemi Vaughan (red.), *Legitimacy and the State in Twentieth-Century Africa – Essays in Honour of A. H. M. Kirk-Greene*, London 1993, s. 71, Jeremy Black, *Modern British History since 1900*, London 2000, s. 319, Robert Colls, *Identity of England*, Oxford 2002, s. 99-100, Niall Ferguson, *Empire – How Britain made the Modern World*, London 2003, s. 333, 354-355.
21. Charles Roden Buxton, *On seeing East Africa for the First Time (II.)*, i *The Labour Magazine*, No. 8, Vol. XI, London 1932, s. 357 – *min oversættelse, s.a.*
22. Philip Noel-Baker, *Common Sense About Colonies*, London 1938, s. 12 – *min oversættelse, s.a.*, se også Charles Roden Buxton, *The Government's East African Policy*, i *The Labour Magazine*, No. 3, Vol. IX, 1930, s. 99, Charles Roden Buxton, *On seeing East Africa for the First Time (II.)*, i *The Labour Magazine*, No. 7, Vol. XI, London 1932, s. 321-322, Charles Roden Buxton, *An Onlooker in West Africa – I*, i *Labour – A Magazine for all Workers*, No. 6, Vol. II, London 1935, s. 131.
23. *Labour Party Yearbook 1931*, London 1931, s. 220.
24. A. Fajana i A. Fajana & A. O. Anjorin (red.), *From Colony to Sovereign State – An Introduction to the History of West Africa since 1890*, Middlesex 1979, s. 1-2, G. N. Uzoigwe, *European Partition and Conquest of Africa: an overview*, i *UNESCO General History of Africa*, Vol. VII, London 1985, s. 21-23, Kastfelt i Terrence Ranger & Olufemi Vaughan (red.), *Legitimacy and the State in Twentieth-Century Africa – Essays in Honour of A. H. M. Kirk-Greene*, London 1993, s. 191, 195, Shelley Wright, *International Human Rights, Decolonisation and Globalisation; be-*

- coming human, London 2001, s. 30, Robert J. C. Young, *Postcolonialism: an historical introduction*, Oxford 2001, s. 21-22, 30-31, 33, 38, 88, Robert Colls, *Identity of England*, Oxford 2002, s. 3-4, Simon J. Potter i Steven Ellis (red.), *Empires and States in European Perspective*, Pisa 2002, s. 124, 128, 130.
25. G. N. Uzoigwe, *European Partition and Conquest of Africa: an overview*, i *UNESCO General History of Africa*, Vol. VII, London 1985, s. 21-23, Kastfelt i Terrence Ranger & Olufemi Vaughan (red.), *Legitimacy and the State in Twentieth-Century Africa – Essays in Honour of A. H. M. Kirk-Greene*, London 1993, s. 191-206, Robert J. C. Young, *Postcolonialism: an historical introduction*, Oxford 2001, s. 22, 28, Niall Ferguson, *Empire – How Britain made the Modern World*, London 2003, kap. 3.
26. James Henry Thomas i Charles Roden Buxton, *East Africa: A Turning Point in History*, i *The Labour Magazine*, No. 7, Vol. VIII, London 1929, s. 311.
27. Charles Roden Buxton, *An Onlooker in West Africa – II*, i *Labour – A Magazine for all Workers*, No. 7, Vol. II, London 1935, s. 160, se også Graham D. Pole, *India in Shackles*, i *Labour – A Magazine for all Workers*, No. 8, Vol. I, London 1934, s. 174, Philip Noel-Baker, *Common Sense About Colonies*, London 1938, s. 11.
28. John D. Hargreaves, *The End of Colonial Rule in West Africa – Essays in Contemporary History*, London 1979, s. 15-16.
29. Graham D. Pole, *India in Shackles*, i *Labour – A Magazine for all Workers*, No. 8, Vol. I, London 1934, s. 174, Philip Noel-Baker, *Common Sense About Colonies*, London 1938, s. 11 – *min oversættelse, s.a.*
30. Charles Roden Buxton, *East Africa: A Turning Point in History*, i *The Labour Magazine*, No. 7, Vol. VIII, London 1929, s. 99, Malcolm MacDonald, *The Imperial Conference, 1930*, i *The Labour Magazine*, No. 8, Vol. IX, London 1930, s. 339-340, *Labour Party Yearbook 1931*, London 1931, s. 457-488, kap. X, XI, A. Susan Lawrence, *A Tour in the West Indies*, i *Labour – A Magazine for all Workers*, No. 9, Vol. III, London 1936, s. 223, A. Susan Lawrence, *A Tour in the West Indies*, i *Labour – A Magazine for all Workers*, No. 10, Vol. III, London 1936, s. 241, Charles Roden Buxton, *The Empire – What's Next?*, i *Labour – A Magazine for all Workers*, No. 11, Vol. IV, London 1937, s. 267-268, Philip Noel-Baker, *Common Sense About Colonies*, London 1938, s. 12.
31. Niall Ferguson, *Empire – How Britain made the Modern World*, London 2003, 341 – *min oversættelse, s.a.*
32. Berntson et al, *Europa 1800-2000*, Roskilde 2003, 292-293, 317, se også 291, Erling Bjøl, *Vor tids kulturhistorie*, bind 3, *Vore dage*, København 1979, s. 42.
33. Harold J. Laski, *Is this an Imperialist War?*, London 1940, s. 4, 14, Leonard Woolf, *The International Post-War Settlement*, London 1944, s. 1.
34. Erling Bjøl, *Vor tids kulturhistorie*, bind 3, *Vore dage*, København 1979, s. 42-44, Jeremy Black, *Modern British History since 1900*, London 2000, s. 199-206, 291, 301, 305, Berntson et al, *Europa 1800-2000*, Roskilde 2003, 292-293, 331.
35. Omosini i A. Fajana & A. O. Anjorin (red.), *From Colony to Sovereign State – An Introduction to the History of West Africa since 1890*, Middlesex 1979, s. 148-149, Olufemi Vaughan i Terrence Ranger & Olufemi Vaughan (red.), *Legitimacy and the State in Twentieth-Century Africa – Essays in Honour of A. H. M. Kirk-Greene*, London 1993, s. 139. Den politiske mobilisering i kolonierne var især en udfordring for den *britiske* imperialisme, da de politiske partier i de britiske kolonier ikke havde så tæt tilknytning til søsterpartierne i metropolen, som eksempelvis partierne i de franske kolonier havde til deres. I de franske kolonier skulle de politiske partiers centrale udmeldinger stemmes af med Paris, mens de politiske partier indenfor det britiske imperium havde et større råderum. Dette råderum kombineret med en hurtigt voksende og meget politisk bevidst medlemsskare, styrkede de britiske kolonipartiers legitimitet i kampen for øget selvstyre i tiden efter 2. verdenskrig.
36. Clement Attlee i *Labour Party Bulletin*, No. 15, Vol. IV, London 1946, s. 169 – *min oversættelse, s.a.*
37. Omosini i A. Fajana & A. O. Anjorin (red.), *From Colony to Sovereign State – An Introduction to the History of West Africa since 1890*, Middlesex 1979, s. 148-149, Niall Ferguson, *Empire – How Britain made the Modern World*, London 2003, 332-346.
38. Arthur Lewis i *Domination or Co-operation? Report on a Conference on the Relationship between the British and Colonial People*, i *Controversy Series*, No. 1, London 1946, s. 6-8.
39. "A West Indian Speaker" i *Domination or Co-operation? Report on a Conference on the Relationship between the British and Colonial People*, i *Controversy Series*, No. 1, London 1946, s. 2 – *min oversættelse, s.a.*
40. I Rita Hinden, *Socialists and the Empire*, London 1946, s. 4.
41. L. Silberman, *Crisis in Africa*, i *Controversy Series*, No. 2, London 1947, s. 6 – *min oversættelse, s.a.*
42. Erling Bjøl, *Vor tids kulturhistorie*, bind 3, *Vore dage*, København 1979, s. 63, 69, John D. Hargreaves, *The End of Colonial Rule in West Africa – Essays in Contemporary History*, London 1979, s. 17, Berntson et al, *Europa 1800-2000*, Roskilde 2003, 308, 322, 327-328, Ferguson, *Empire – How Britain made the Modern World*, London 2003, 345, 352, 358.

43. Rita Hinden, *Socialists and the Empire*, London 1946, s. 18 – min oversættelse, s.a.
44. Arthur Creech Jones, *Labour's Colonial Policy*, i *Controversy Series*, No. 3, London 1947, s. 5-6 – min oversættelse, s.a.
45. Leonard Woolf, *Foreign Policy – The Labour Party's Dilemma*, London 1947, s. 10.
46. *Labour Party Yearbook 1946-1947*, London 1947, s. 35.
47. Leonard Woolf, *The International Post-War Settlement*, London 1944, s. 20, Arthur Creech Jones & Rita Hinden, *Colonies and International Conscience – A Report to the Fabian Colonial Bureau*, London 1945, s. 7, L. Silberman, *Crisis in Africa*, i *Controversy Series*, No. 2, London 1947, s. 4, *Labour's First Year – The Facts*, London 1946, s. 33.
48. Rita Hinden, *Socialists and the Empire*, London 1946, s. 7 – min oversættelse, s.a
49. *Labour Party Yearbook 1946-1947*, London 1947, s. 37.
50. Omosini i A. Fajana & A. O. Anjorin (red.), *From Colony to Sovereign State – An Introduction to the History of West Africa since 1890*, Middlesex 1979, s. 148-149, John D. Hargreaves, *The End of Colonial Rule in West Africa – Essays in Contemporary History*, London 1979, s. 18-19, Olufemi Vaughan i Terrence Ranger & Olufemi Vaughan (red.), *Legitimacy and the State in Twentieth-Century Africa – Essays in Honour of A. H. M. Kirk-Greene*, London 1993, s. 140, Jeremy Black, *Modern British History since 1900*, London 2000, s. 305, Niall Ferguson, *Empire – How Britain made the Modern World*, London 2003, s. 310-346.
51. Arthur Creech Jones & Rita Hinden, *Colonies and International Conscience – A Report to the Fabian Colonial Bureau*, London 1945, s. 7-10, Clement Attlee & Ernest Bevin, *Britain's Foreign Policy*, London 1946, s. 27, Arthur Creech Jones, *Labour's Colonial Policy*, i *Controversy Series*, No. 3, London 1947, s. 6, se også Leonard Woolf, *The International Post-War Settlement*, London 1944, s. 20, Rita Hinden, *Socialists and the Empire*, London 1946, s. 17-18, *The Labour Party Yearbook 1947-1948*, London 1948, s. 51.
52. Arthur Creech Jones & Rita Hinden, *Colonies and International Conscience – A Report to the Fabian Colonial Bureau*, London 1945, s. 4.
53. Leonard Woolf, *The International Post-War Settlement*, London 1944, s. 19-20, Clement Attlee & Ernest Bevin, *Britain's Foreign Policy*, London 1946, s. 2, Leonard Woolf, *Foreign Policy – The Labour Party's Dilemma*, London 1947, s. 10, se også Arthur Lewis i *Domination or Co-operation? Report on a Conference on the Relationship between the British and Colonial People*, i *Controversy Series*, No. 1, London 1946, s. 8, Arthur Creech Jones, *Labour's Colonial Policy*, i *Controversy Series*, No. 3, London 1947, s. 5, *Labour Party Yearbook 1946-1947*, London 1947, s. 36-37, 39.

Abstract

Simon Ankjærgaard: xx, Arbejderhistorie 1/09, pp. 67-82.

xx

Simon Ankjærgaard

Er journalist (DJ) og cand.scient.soc. i Internationale Udviklingsstudier og Historie fra Roskilde Universitetscenter fra 2005. Arbejder i øjeblikket som kommunikationsmedarbejder ved Rehabiliterings- og Forskningscentret for Torturofre (RCT), samtidig med at han skriver freelance for flere forskellige medier.